

MODERNÁ VEDA A PROBLÉMY ČLOVEKA

JÁN BODNÁR, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

BODNÁR, J.: Modern Science and Problems of Man. *Filozofia* 35, 1980, No. 6, p. 613—631

The paper, an homage to A. Sirácky's jubilee, deals with some theoretical-methodological issues of the development in contemporary science. The author analyses the category "integration" as it is conceived by A. Sirácky and he further explains its internal connection with the complex, interdisciplinary character of research in modern science.

In the second part of the paper he investigates A. Sirácky's attempt at applying integrative processes in science to the example of constituting new scientific region — sciences on Man, investigating problems of Man in a complex way. It is the choice of competent scientific disciplines, the so-called dominant discipline, possible specialised philosophical investigations on the basis of a general theory of Man that is being an open question. In the end the author presents his own model of interdisciplinary research of problems of Man.

V rozsiahlej tvorbe akademika A. Siráckeho zaujala významné miesto — najmä v posledných dvadsiatych rokoch — problematika nebývalej dynamiky rozvoja súčasnej vedy, jej vplyvu na ďalšie perspektívy ľudstva, budúcnosť človeka. Objavy vedy v krátkom období posledného polstoročia nemajú v histórii obdoby a ich teoretický a praktický dosah poznačil a poznačuje všetky sféry života ľudí na našej planéte. Teória relativity, kvantová teória, jadrová fyzika, astrofyzika, molekulárna biológia, kybernetika posúvajú v samotných základoch naše poznatky o neživej a živej prírode, špecializácia a integrácia zasahujú priamo teoreticko-metodologické základy vedy. Súčasný rozvoj vedy, vedecko-technický pokrok sa stáva jedným z najdôležitejších aspektov hlbokých revolučných premien socialistickej a komunistickej prestavby sveta. To všetko navodzuje potrebu „podať ucelený obraz o svete, ktorý speje k jednote“. (1, s. 56) Podľa A. Siráckeho „... podstatné v procese rozvoja marxistického myslenia (v širokom zmysle slova, nielen v sociológii a filozofii) je to, že v súvisi s rýchlo sa meniacou spoločenskou situáciou a rastom vedeckých poznatkov sa rozkladá aj ustálený systém vied... v samom procese skúmania *reality* nevyhnutne vzniká potreba integrácie, komplexicity.“ (2, s. 181—182)

V pojmach integrácie a komplexnosti sa akademik A. Sirácky pokúsil zachytiť a objasniť jeden z hlavných a mimoriadne závažných momentov *spoločenských zmien a vývinu vedy*. „Zisťujeme — píše — že sa tu odohráva veľmi zložitý, objektívny pohyb integrácie (s prerывmi, aj s prvkami dezintegrácie): spoločenské a historické udalosti na jednej strane spejú k jednote (nie priamo) a na druhej strane i v rozvoji vedy

— napriek špecializácii a diferenciacii — uplatňuje sa zjednocovanie vedeckých poznatkov. Sú to javy a procesy jednak spoločensko-historické, jednak vedecké, ktoré nám umožňujú pochopiť proces integrácie.“ (1, s. 9) Pokiaľ ide o spoločenskú sféru života, jednoznačne dáva najavo, že: „Integračné sily predstavujú dnes komunistické hnutie a pokrokové demokratické sily na celom svete“, že: „v komunistickom hnutí sa začínajú črtáť reálne cesty, ktoré vedú už dnes k históriou kategoricky požadovanej integrácii sveta“, že „je tu socialistická svetová sústava ako nositeľka myšlienky „zrelej“ integrácie“. (1, s. 6, 12) Treba povedať, že myšlienky o „integrácii sveta“, o „budúcnosti ľudstva“ sú síce zaujímavé a podnetné, naplnené pevnou vierou v komunistickú budúcnosť ľudstva, avšak majú značne všeobecný charakter.

V mojom príspevku, napísanom pri príležitosti významného životného jubilea akademika A. Siráckeho, chcem upriamiť pozornosť na ideu integrácie a komplexnosti, ako sa s nimi stretávame pri riešení teoreticko-metodologických problémoch súčasnej vedy. V úvahe budem postupovať — podobne ako to robí akademik A. Sirácky — od všeobecného náčrtu problematiky integrácie a komplexnosti vo vede k jeho konkrétnej podobe, ako sa javí v oblasti súčasných výskumov ľudského fenoménu.

*

Podľa akademika A. Siráckeho treba integráciu chápať ako kategóriu spoločensko-historickú a vedeckú (viď podnázov I. kapitoly citovanej knihy). V danom chápaní, v kontexte s jeho výkladom sa navzájom prelínajú dva momenty, ktoré treba — podľa môjho názoru — identifikovať a vysvetliť, ak chceme pochopiť správny smer a vlastný zámer úvah o integrácii.

V prvom prípade ide o značne diferencovanú, difúznú interpretáciu pojmu integrácie: „Integrácia — píše sa — znamená scelenie, spojenie, zjednotenie izolovaných prvkov a častok v celok (celistvý útvar).“ (1, s. 9—10) Na iných miestach sa o integrácii hovorí ako o zjednocovaní vedeckých poznatkov (1, s. 31), inde sa integrácia vo vede chápe ako „racionálne“ projekcie (logické modely, nástroje) budúcnosti. (1, s. 32) V historických retrospektívach a analógiách sa ako príklad uvádza filozofia v jej syntetizujúcej a integrujúcej funkcii vyjadrujúcej „vedeckú syntézu“ (1, s. 24) alebo *Encyklopédia francúzskych materialistov*, ktorí sa usilovali podať „ucelený, racionálny obraz sveta. Usporiadali v nej poznatky z oblasti výroby, remesiel, techniky, vedy a umenia do určitého systému.“ (1, s. 28—29)

Ako vidíme, uvedené vymedzovanie pojmu integrácie zvyrazňuje ideu zhromažďovania, zjednocovania, racionálneho usporadovania, alebo moderne povedané, systemizácie poznatkov získaných na jednotlivých úsekoch poznávania objektívnej reality. Charakterizuje vedecké úsilie od začiatkov rozvoja vedy vôbec až do dnešných čias. Jeho dialektickým

protipólom je pokračujúca diferenciácia vedeckovýskumnej činnosti, „rozklad“ tradičných vedných odborov, oblastí, pokračujúca špecializácia vo výskume, vznik nových vedných disciplín a pod. V žiadnom prípade neodráža nové *kvalitatívne* zmeny vo vnútorných väzbách medzi jednotlivými vednými odbormi či oblasťami, nové syntetizujúce prístupy, interdisciplinárne prepojenia, zvyrazňujúce hlavnú tendenciu v rozvoji súčasnej vedy, v prestavbe jej teoretických a metodologických základov. Práve v tejto tendencii rozvoja súčasnej vedy treba vidieť druhý, možno povedať hlavný moment integračných snáh vo vede. Akademik Sirácky vystihol jeho podstatu, keď v súvislosti s výpočtom nových vedných odborov a odvetví napísal: „Všetky uvedené a ďalšie vedné odbory sa *prelínajú, dopĺňajú a integrujú pri riešení komplexných problémov (tímové výskumy)*.“ (podčiarkol J. B.) Uvedené chápanie integrácie tvorí základ jeho úvah o možnom konštituovaní „vied o človeku“, ku ktorým sa vracime v druhej časti nášho príspevku.

Idea integrácie, ako sa uplatňuje v súčasnej vede, má viaceré podoby. V náväznosti na myšlienky, ktoré vo svojich prácach naznačil akademik A. Sirácky, chcel by som ukázať, ako sa ona teoreticky a metodologicky stvárnjuje v podobe interdisciplinárnych projektov výskumu, konkrétne v projekte interdisciplinárneho prístupu k problematike človeka.

Ako som už ukázal, k najcharakteristickejšim znakom súčasnej vedy patrí rozsiahla špecializácia vedeckých výskumov. Rozvoj modernej vedy dospel do štádia, keď interdisciplinárny prístup ku skúmanému objektu sa stal nevyhnutým predpokladom ďalšieho rozvoja vedy. Realizácia interdisciplinárnych výskumov však kladie kvalitatívne nové požiadavky na teoretické a metodologické prístupy, a to tak z hľadiska skúmaného objektu, ako aj z hľadiska konceptuálnych integračných procedúr.

V práci, ktorú akademik A. Sirácky napísal spolu s K. Richtaříkom, čítame: „Charakter každej vedy určujú dva činitele. Prvým je predmet skúmania, druhým je metóda tej ktorej vedy. Lenin vo *Filozofických zošitoch* označuje metódu skúmania za imanentný princíp predmetov... Určité oblasti spoločenských javov sa stávajú objektom záujmu viacerých spoločenskovedných disciplín. Nestačí preto definovať len špecifikum prístupu, musia sa jasne vymedziť hľadiská, uhol a optika, v ktorej sa objekt bude skúmať... Podobne, ako to robíme vo vzťahu k všeobecnej teórii, aj tu je správne upozorniť na rôzne roviny metodologickej všeobecnosti, od všeobecnej až po špeciálnu, ktorá sa vzťahuje na príslušné vedné disciplíny. Možno teda hovoriť o určitej metodologickej hierarchii.“ [3, s. 32—33]

V súvislosti s realizáciou interdisciplinárnych výskumov sa hovorí o potrebe konštituovania nových vedeckovýskumných oblastí. Vedná oblasť zaujíma špecifické miesto v systéme vedných disciplín, najmä z hľadiska ich tradičného členenia na vedy prírodné, spoločenské a technic-

ké. Bez potreby rušiť toto členenie často vytvára akýsi „spojovací most“ medzi nimi, a to spôsobom, ktorý si najmä z hľadiska metodológie vied zaslúži osobitnú pozornosť. Konštituovanie vednej oblasti nemôže byť výsledkom abstraktných teoreticko-metodologických špekulácií, ale pozorného preskúmania povahy daného objektu interdisciplinárneho bádania, ktorý si takýto prístup priamo vyžaduje. Predpokladá: 1. vyčlenenie špeciálnych vedných disciplín, ako aj možnosť ich prípadného rozširovania alebo zužovania, 2. určenie „dominantnej“ vednej disciplíny, ktorá vzhľadom na úroveň či kvalitu dosiahnutých výsledkov pri doterajšom skúmaní daného objektu môže spĺňať funkciu „garanta“ ďalšieho výskumu, tak po teoretickej, ako aj organizačnej a metodologickej stránke, 3. pôsobenie „integrujúceho“ činiteľa s úlohou čeliť prirodzeným tendenciám k redukcionizmu, „diktatúre“ jednej disciplíny, koordinovať proces zovšeobecňovania vlastnými teoreticko-metodologickými prostriedkami, aby výsledné koncepty mali potrebný stupeň všeobecnej platnosti a tým aj záväznosti pre ďalšie špecializované výskumy. Týmto činiteľom je filozofia, potvrdzujúca nevyhnutnosť svojej prítomnosti v každom vedeckovýskumnom projekte.

Je nenávratne vzdialená doba, keď filozofia mohla konkrétny poznatok vedy priamo zovšeobecňovať, a tak zdôvodňovať svoje východiská, postuláty, budovať svoj kategoriálny systém, resp. oponovať iným filozofickým systémom. Zodpovedalo to danému stupňu rozvoja tej ktorej vednej disciplíny. „S rozvojom a diferenciáciou vedeckého poznania — píše B. T. Grigorjan — keď informácie o vonkajšom svete i o človeku samotnom veľmi rýchlo rastú a nemožno ich bezprostredne použiť k filozofickému výkladu, vzniká aktuálna potreba vytvoriť styčné konkrétne vedy nachádzajúce sa na pomedzí konkrétnych vied a filozofie.“ (4, s. 154)

Nerešpektovanie tohto závažného poznatku vedie k svojvoľným extrapoláciám a generalizáciám tak zo strany predstaviteľov exaktných vied, ako aj zo strany filozofie. Pokiaľ ide o buržoáznu filozofiu, neschopnosť tak pozitivistického scientizmu vo všetkých jeho známejších podobách, ako aj filozofického antropologizmu v konfrontáciách so súčasným rozvojom vedy, je priamo živnou pôdou týchto nedostatkov. Výstižne na ne ukazuje aj akademik A. Sirácky najmä vo svojich úvahách *Marxizmus a existencializmus* (viď *Sociológia* s. 249—262), *Vedy o človeku — otázky „filozofickej antropológie“ a scientizmu* (viď *Sociálny svet človeka* s. 18—22), *Marxizmus a štrukturalizmus* (viď *Doba a myslenie* s. 184—213). A tak sme svedkami dvoch krajností, charakterizujúcich spôsoby súčasného buržoázneho uvažovania. Prvú predstavuje bohatá produkcia filozofických generalizácií priamo na pôde špecializovaných konkrétnych výskumov. Príkladov je naozaj mnoho. Uvedieme aspoň tie najzávažnejšie.

Meno Jaques Monod je známe v súvislosti s jeho objavom mechanizmu replikácie genetického materiálu a spôsobu, ktorým bunky synteti-

zujú bielkovinu. Za tento mimoriadne závažný objav v oblasti molekulárnej biológie dostal r. 1965 Nobelovu cenu. V knihe *L'hasard et necessité* (Paris 1970) s podtitulkom *Úvaha o prírodnej filozofii modernej biológie* extrapoluje poznatky molekulárnej biológie do roviny všeobecných filozofických úvah o podstate života, vývoja človeka, o náhodnosti a nevyhnutnosti, jedinečnosti a všeobecnosti a pod. Na filozofickej platforme mechanizmu (typu Descartovej prírodnej filozofie) a racionalizmu (platónskeho typu), vychádzajúc z objavu elementárnych mechanizmov evolúcie (invariantnosť replikácie v DNA a tzv. teleonomickej koherencie organizmov), kritizuje princíp dialektického protirečenia ako „základný zákon všetkého pohybu“ a označuje ho za subjektívnu interpretáciu prírody, ktorá má ukázať jej vzostupný, konštruktívny kreatívny zámer, účel“. Je to podľa Monoda „antropocentrická ilúzia“, „animistická projekcia“ (5, s. 39), nezmyselná z hľadiska modernej vedy. Tzv. stereospecifickej vlastnosti bielkoviny orientovať, viazať a usmerňovať jej činnosť prisudzuje kognitívnu schopnosť, resp. kladie ju za základ kognitívnej schopnosti vôbec. (5, s. 46) V podobnej rovine svojvoľnými extrapoláciami sa pohybujú aj jeho úvahy o náhodnosti; náhodnosť je zdrojom každej inovácie prírody, je podstatou evolučného procesu vôbec. (5, s. 112) Každý kvalitatívny prelom vo vývoji charakterizuje „podstatná neurčitosť“. (5, s. 114) Vznik biosféry, života, človeka je podľa Monoda produktom absolútnej náhody a má charakter ruletovej hry v Monte Carlo. (5, s. 146)

Podobne aj druhý významný vedec, odborník v oblasti neurofyziológie John Eccles, sa vo svojich filozofických úvahách dopúšťa nepodložených extrapolácií budovaných na „silnej dualistickointerakcionalistickej pozícii“. (6, s. 356) Podľa jednej výsledná jednota nervového mechanizmu „nie je výsledkom neurofyziologickej syntézy, ale interakčnej povahy vedomej činnosti ľudského ducha“. (6, s. 362) Otázku lokalizácie vedomej, duchovnej činnosti považuje za „nezodpovedateľnú v samom princípe“ (6, s. 367), za „fundamentálne mystérium“. (6, s. 555)

Uviedli sme príklady svojvoľných generalizácií a extrapolácií čiastkových objavov, poznatkov do roviny všeobecných filozofických koncepcií, ktorých autormi sú renomovaní odborníci v špeciálnych vedných disciplínach. Dokumentujú úskalia takýchto bezprostredných myšlienkových prevodov alebo „skratov“, potrebu serióznejších filozofických a metodologických analýz a syntéz konkrétnych poznatkov a objavov v špeciálnych vedných odboroch. Domnievame sa, že podobná analýza a syntéza je v podmienkach daného stavu rozvoja modernej vedy možná až na pôde komplexnejších, interdisciplinárnych výskumov, na pôde vymedzených vedných oblastí.

Nie menej povrchné, a preto aj nebezpečné sú aj generalizácie zo strany profesionálnych filozofov, ktorí vedecké poznatky preberajú z druhej alebo z tretej ruky, resp. im nedostatočne rozumejú, znásilňujú ich (podľa heglovskej tézy: tým horšie pre faktá) a pod. Ako príklad

práve v súvislosti s filozofickými úvahami o podstate človeka možno uviesť filozoficko-antropologické pokusy v rámci existencializmu stanovovať tzv. „antropologické konštanty“ ako podstatné, metafyzické zložky ľudského bytia. Takými antropologickými konštantami u J. P. Sartra má byť „bytie pre seba“ ako ekvivalent vedomia, slobody a ničoty, u K. Jarpersa „Existenz“ u M. Heideggera zase „Dasein“. Uvedené „antropologické konštanty“, ktoré majú vyjavovať „ľudskú podstatu“ prípadne vzhľadom na to, že je neprípustná kognitívnemu poznaniu, „dešifrovať“ (Jaspers), predstavujú pôvodne určité psychické fenomény. Ich posun z pôdy psychologického či sociálno-psychologického bádania do roviny metafyzických špekulácií je priamo klasickou ukážkou svojvoľnej extrapolácie, ktorá nemá ani odborne vedeckú, ani filozofickú hodnotu.

So svojvoľnými extrapoláciami a generalizáciami sa neraz môžeme stretnúť aj v myšlienkových postupoch marxisticky orientovaných odborníkov — špecialistov a filozofov. Je skoro zákonitým javom, že čím je tá ktorá vedná disciplína menej rozvinutá, čím menej má rozpracovanú vlastnú teoreticko-metodologickú bázu a marxistický profil, tým je prístupnejšia uvedeným postupom. Azda tu pramení aj snaha niektorých sociológov pertraktovať problém človeka ako čisto sociologický problém, ako aj snaha niektorých psychológov redukovat problematiku človeka na rovinu výlučne psychologických výskumov. V prvom prípade k tomu slúžila zúžene a jednostranne chápaná a vysvetľovaná 6. Marxova téza k Feuerbachovi; pritom sa vágne pracovalo s takými pojmami ako spoločenské bytie, spoločenské a individuálne vedomie, kolektívne vedomie a pod., nebrali sa na zreteľ biologické a psychické relácie, čiže komplexnosť celej problematiky. V druhom prípade sa zabúdalo, že obsahy vedomia, predmetná činnosť majú objektívnu štruktúru, neredukovateľnú na spôsoby fungovania ľudskej psychiky, vedomia. Pozoruhodné sú v tejto súvislosti aj pokusy sovietskeho vedca B. F. Poršneva o svojrázny výklad antropogenézy človeka, ako je to aj v predslove knihy *O začiatku ľudských dejín* slovami, že autor „... má občas sklon k prílišnej absolutizácii tej ktorej idey, k tomu, že z nej robí základnú, rozhodujúcu ideu chápania skúmaného okruhu problémov“. (7, s. 8) Najvýraznejšie sa to prejavuje v úsilí dokazovať, že všetky vyššie psychické funkcie, „všetky, vrátane myslenia, sú derivátmi rečovej funkcie“. (7, s. 150) „Myslenie, vedomie, vôľa, osobnosť nie sú pomenovania rečovej funkcie, no sú to jej zložité deriváty.“ (7, s. 147/8)

Treba ešte upozorniť na opačný postup, rovnako zjednodušený a svojvoľný: bezprostrednú, priamu aplikáciu určitej všeobecnej idey, koncepcie princípu na čiastkový, vymedzený poznatok, poznatok s vymedzenou platnosťou. Aj tu ide o myšlienkový „skrat“, žiaľ, častý u filozofov, ktorým chýba potrebný rozhľad v tej ktorej sfére konkrétneho bádania a tým aj možnosť vidieť čiastkový poznatok v komplexe ďalších výskumov a im zodpovedajúcich teoretických zovšeobecnení.

Prišli sme teda k záveru, že filozofia okrem priestoru skúmania naj-
všeobecnejších ideí, kategórií, teórií má svoje miesto a poslanie aj v ur-
čitom špecializovanom priestore skúmania objektívnej skutočnosti, pred-
stavovanom tzv. vednými oblasťami. Je to oveľa náročnejšia úloha ako
„priame“ aplikácie alebo „priame“ extrapolácie alebo generalizácie. Zo
strany filozofie sa tu vyžaduje, okrem dobrej vlastnej profesionálnej prí-
pravy, dobrá orientácia vo výskumoch v rámci danej vednej oblasti. Nej-
de však o znalosť detailov, čiastkových, vymedzených faktov či faktíč-
kov. Výskum v rámci vednej oblasti totiž kladie aj na špecialistov-vý-
skumníkov požiadavku posunúť myslenie do vyššej roviny abstrakcie,
zovšeobecňovania. Len tak je možná syntéza filozofického a špeciálno-
vedného bádania, len tak je možný interdisciplinárny výskum integrácie
v zmysle, ako ju naznačil aj akademik A. Sirácky.

*

S úvahami akademika A. Siráckeho o integrácii bezprostredne súvi-
sí problematika človeka, jeho sociálneho a „ľudského“ sveta, problema-
tika kultúry a morálky. Stretávame sa s ňou viacmenej v každej publi-
kácii či štúdií od čias jeho pôsobenia v DAVE až do súčasnosti.
„Ústrednou témou marxizmu — napísal — je človek...“ (1, s. 249) Vý-
chodiskovým bodom uvažovania o človeku sa mu stáva základná marxis-
tická téza, podľa ktorej pri rozbere podstaty človeka treba vychádzať
zo skutočných indivíduí, „... ktorých životná činnosť prebieha v urči-
tých spoločensko-historických podmienkach“. (3, s. 75) Inak povedané
„... stredobodom záujmu marxizmu-leninizmu je človek. Nie však člo-
vek abstraktný, nehistorický.“ (8 s. 172) Kľúčový význam riešenia pro-
blematiky človeka na pôde marxizmu-leninizmu vidí aj v tom, že sa dnes
stáva „... otázkou sporu medzi marxistickou a buržoáznou ideológiou“.
(3, s. 75)

Seriózne vedecké skúmanie problematiky človeka, odhaľovanie je-
ho spoločenskej podstaty i jeho individuálneho, osobnostného rozmeru
musí však nevyhnutne dôjsť k záveru, že ide o mimoriadne zložitý pro-
blém vyčerpávajúci možnosti jednej vednej disciplíny. Dnes sa marxis-
tickí teoretici zhodujú v názore, že výskum človeka vyžaduje komplexný
prístup, spoluprácu viacerých vedných odborov. Otvorenou ostáva zatiaľ
otázka, ktoré vedné disciplíny, v akom rozsahu majú participovať na
výskume, ako teoreticky a metodologicky projektovať interdisciplinár-
ny výskum. Jednoznačne sa akceptuje stanovisko, že marxisticko-lenin-
ská filozofia tvorí všeobecný základ výskumu, diskutuje sa však o tom,
či nie je potrebné aj špecializované filozofické bádanie (filozofická an-
tropológia, filozofia človeka). (9, s. 145—152) V súvislosti s potrebou
komplexného, interdisciplinárneho prístupu sa diskutuje aj o možnosti
vyčlenenia osobitnej vednej oblasti združujúcej vedné disciplíny, partici-
pujúce na výskume oblasti nazvanej „vedy o človeku“.

Aj akademik A. Sirácky považoval za potrebné zaujať k uvedeným otázkam stanovisko. Skôr, ako sa to pokúsim interpretovať, resp. konfrontovať s vlastným stanoviskom, ukážem na niektoré prístupy v súčasnej marxistickej tvorbe.

Ako som už uviedol, marxistickí teoretici dnes jednoznačne podporujú stanovisko o potrebe interdisciplinárneho prístupu ku skúmanému objektu. Zatiaľ však neexistuje jednota v názore na okruh či výber príslušných vedných disciplín. Dokonca nechýbajú ani názory, podľa ktorých vlastne všetky vedné disciplíny — prírodné, spoločenské a technické sú vo svojej podstate antropologickými disciplínami. Poľský historik vedy a kultúry, filozof Bogdan Suchodolski, prvú kapitolu svojej práce [10] pod názvom *Všetky vedy vypovedajú o člověku* uvádza citátom z Humea: „Je samozrejmom vecou, že všetky vedy majú určitý, viac alebo menej výrazný vzťah k ľudskej prirodzenosti a že nech by sa ktorákoľvek z nich prehlasovala za vzdialenú tejto prirodzenosti, predsa len sa k nej tou či onou cestou vracia. Dokonca i matematika, prírodná filozofia a prirodzené náboženstvo do istej miery závisia od vedy o človeku. Sú totiž predmetom ľudského poznania a predmetom súdov, ktoré človek vytvára vďaka svojim potenciám a schopnostiam.“ Suchodolski k tomu dodáva: „A skutočne: všetky vedy sú v podstate vedami o človeku a človek je neobyčajne zložitý objekt skúmania, ktorým sa zaoberá veľmi mnoho vied priamo, zatiaľ čo iné vypovedajú o tom, aký je, sprostredkované.“ (10, s. 7) Musíme konštatovať, že povedať „veľmi mnoho“ v podstate znamená nepovedať nič. A tak Suchodolského úvahy o vedách o človeku, napriek svojej závažnosti, nepomáhajú špecifikovať sféru výskumu daného objektu.

S podobným stanoviskom sa stretávame aj v zborníku *Filozofická problematika člověka a formování socialistické osobnosti*. Napríklad: „Zvláštnosť marxistickej filozofie v tejto otázke spočíva však mimo iného v tom, že jej materiálovým, empirickým zdrojom nie je úzka preferencia dať jednej či niekoľko málo disciplín (ako je tomu napr. v určitých smeroch buržoáznej filozofie) alebo dichotomické delenie vied vzhľadom na túto otázku na relevantné (napr. história a tzv. duchovná oblasť u bádenskej školy neokantovcov či vo „filozofii života“) a úplne irelevantné (prírodné vedy, pričom hľadisko neopozitivismu je tu vzhľadom na predchádzajúce temer opačne), ale súhrn všetkých vied, ktoré či už priamo či nepriamo majú tu čo povedať.“ (17, s. 13)

Zaiste všetky vedy koniec-koncov vypovedajú o človeku a zdroj poznatkov pre všeobecnú filozofickú syntézu vedeckého poznania človeka poskytujú všetky vedné disciplíny (priamo či nepriamo). Bolo by však prinajmenej odvážne povedať, že všetky vedy skúmajú človeka, že predmetom každého vedného bádania je človek. Ukážeme, že tak výpovede o človeku, ako aj zdroje poznatkov o ňom (predovšetkým nepriamej povahy) môžu plniť takéto poslanie, iba ak sa predtým stali predmetom skúmania tzv. priamych vied o človeku, ak sa transformovali do

všeobecnejších teoretických syntéz a koncepcií v rámci danej vednej oblasti.

Pozoruhodný posun v problematike znamená práca sovietskeho psychológa B. G. Ananieva *O problemach sovremennogo čelovekoznanja*. Uvádza ju myšlienkou, že „v najbližšom desaťročí stane sa teoretické i praktické poznanie človeka jedným z najhlavnejších centier vývinu vedy.“ Vyvodzuje to z troch významných osobitostí vývoja súčasnej vedy, spojených predovšetkým s problémom človeka. „Prvú z nich predstavuje premenenie problému človeka na všeobecný problém každej vedy vôbec, všetkých jej odvetví, počítajúc do toho aj exaktné a technické vedy. Druhá osobitosť spočíva v stále narastajúcej diferenciacii vedeckého skúmania človeka, v prehĺbení špecializácie jednotlivých disciplín a ich rozdrobení na rad svojských učení. Konečne tretia osobitosť súčasného vývoja vedy sa dá charakterizovať tendenciou spájať rôzne vedy, aspekty i metódy skúmania človeka do rôznych komplexných systémov a vytvárať syntetické charakteristiky ľudského vývoja.“ (11, s. 6) Proti antropocentrizmu a antropomorfizmu kladie „antropologizáciu“ a „humanizáciu“ vied. Avšak jeho chápanie napr. „antropologizácie“ techniky je svojrázne: spája ho jednak so spojovacou technikou (výskum technického napodobenia procesov komunikácie), jednak s automatickým regulovaním strojov a mechanizmov. Ananiev pripisuje najmä psychológii zvláštne postavenie v systéme vied: má byť prostriedkom zjednotenia rôznych odvetví prírodovedy a spoločenskovedných disciplín, ktoré by vyústilo do nového syntetického poznania človeka. Avšak integrácia týchto vied, podľa Ananieva, je určená predovšetkým pokrokom filozofického chápania človeka a na základe všeobecnej filozofickej teórie človeka. (11, s. 16)

Možnému profilovaniu „vednej oblasti“ sa najviacej približuje tretia osobitosť, charakterizovaná tendenciou integrovať rôzne vedecké výskumy do rámca „komplexných celkov“. Ananiev sa síce nepokúša konštituovať takéto celky, avšak jeho zmienky o niektorých vedných disciplínach a o možnosti ich integrácie smerujúcej k špecializovanému výskumu človeka, k vystihovaniu „syntetických charakteristík ľudského vývoja“ naznačujú možnosti i potrebu vytvárania takýchto celkov.

Ešte bližšie, aj keď nepriamo, sa ku koncepcii vednej oblasti — vied o človeku — priblížil I. T. Frolov. Podľa neho musí „celý komplex procesov vedeckého (vrátane prírodovedného) vývoja prekonať podstatné zmeny. Musí prejsť opodňujúcim vplyvom intenzívneho rozvoja sociológie, aby vstúpil do „veku antropológie“ — jednotnej vedy o človeku a pre človeka, ktorá ukáže pochybenosť alternatívy scientizmu a antropologizmu, prekoná dnešný dualizmus prírodovedných a sociologických metód a bude rovnakou mierou rešpektovať tak biologickú, ako aj spoločenskú podstatu človeka. Ide o antropológiu v širšom slova zmysle... Filozofia a sociológia človeka majú význam iba vtedy, ak sa rozvíjajú v spojitosti so špeciálnymi výskumami (lekárskymi, genetickými, psy-

chofyzologickými, demografickými, etickými a pod.) ako časti všeobecnej vedy o človeku, bez nároku na zvláštne hierarchické, dominujúce postavenie.“ (12, s. 151—152)

Tento postoj významného sovietskeho vedca je zaiste podnetný, aj keď v ňom, skôr nedopatrením, chýba zmienka o psychológii. Je tu načrtnutý projekt „vedy o človeku“ tak vo všeobecnej polohe, ako aj v rozvrhu špeciálnych vedných disciplín, ktoré by podľa Frolova mali participovať na antropologických výskumoch.

Osobitný prístup, v ktorom sa „vedy o človeku“ predkladajú ako nevyhnutný, no zatiaľ ešte chýbajúci článok, spojivo medzi prírodnými a spoločenskými vedami, volí D. Kováč. Cestu k objasneniu úlohy vied o človeku v systéme vied nachádza v riešení teoretických i praktických problémov špeciálnej povahy. (13, s. 23—24)

Ide o konkrétny projekt špecializovanej vednej oblasti, ktorý počíta s vymedzeným počtom vedných disciplín a s dominujúcim postavením psychológie v ňom. V danom prípade ide však skôr o čiastkový projekt popri globálnom projekte vied o človeku, ktorý D. Kováč zdôvodňuje a obhajuje už niekoľko rokov. Podľa neho treba výskumu zameranému na človeka určiť špecifické postavenie v štruktúre vedeckého poznávania. Podľa D. Kováča má z metodologického hľadiska mimoriadny význam zistenie vyplývajúce z doterajšieho vedeckého bádania o človeku, že človek je mnohoúrovňovou dynamickou realitou. Pre jej náležité pochopenie sa vyžaduje integrovať špecifické zákony jednotlivých úrovní, vymedziť vzťahy medzi nimi a odhaľovať všeobecné zákony správania človeka. Takáto integrácia sa však môže dosiahnuť vtedy, keď sa podarí vytvoriť ideovo-teoretické a programovo-výskumné zoskupenie tých vied, ktoré skúmajú rôzne aspekty človeka. Takto zoskupené vedy o človeku môžu mimo iného plniť aj významnú strategickú funkciu: humanizovať vedecké poznanie tak v teórii, ako aj v aplikácii. Zoskupenie vied o človeku, dôvodí ďalej D. Kováč, sa stáva aj prostriedkom historického zápasu o autentické chápanie človeka proti redukcionizmu rôzneho druhu.

Uviedol som niektoré stanoviská marxistických teoretikov k nastoleným otázkam, aby sa zvýraznil postoj a prínos akademika A. Siráckeho k ich riešeniu. Hneď na začiatku treba povedať, že akademik A. Sirácky jednoznačne zdôrazňuje potrebu komplexného, interdisciplinárneho prístupu k problematike človeka i kategorickú požiadavku jeho realizácie na pôde marxizmu-leninizmu ako jedinej vedeckej globálnej teórie človeka. Súvislosti, v akých sa zmieňuje o „filozofickej antropológii“, naznačujú — aspoň si tak myslím — že nevyklučuje potrebu špecializovaného filozofického výskumu v danej sfére bádania.¹ Ako ďalej

¹ „Filozofická antropológia sa nemôže — ani pri svojej autonómnej oblasti výskumu (podčiarkol J. B.) — v rozpracovaní svojej koncepcie a projekcie zaobiť bez biologickej antropológie a bez tých vied, ktoré vysvetľujú historické a spoločenské základy ľudskej existencie. Musí sa vychádzať z *Marxovej koncepcie človeka ako spoločenského tvora*, ale bytosti, ktorá sa v zložitej súhre objektívnych podmienok a sub-

ukážem, pozoruhodné je aj jeho stanovisko ku konštituovaniu osobitnej vednej oblasti — vied (vedy) o človeku.

Podľa akademika A. Siráckeho: „S problémom integrácie vied (systému vied, klasifikácie vied) súvisí úzko a organicky aj otázka „vied (alebo vedy) o človeku.“ [1, s. 63] Svoju knihu *Sociálny svet človeka* uvádza slovami: „Na riešenie zložitých otázok sociálneho sveta človeka a jeho „miesta“ vo vesmíre bolo treba nájsť *spoločlivé teoreticko-metodologické východisko*, ktorým je podľa môjho názoru koncepcia vyjadrená v systéme vied o človeku a v nej sú pre integráciu sveta človeka a sveta vôbec rozhodujúce dve vedné disciplíny: filozofia a sociológia.“ [14, s. 7] Pravda vedy (veda) o človeku „... nemôžu stáť mimo všeobecnej teórie a systému marxizmu-leninizmu“. [14, s. 9] Filozofickým „jadrom“ vied o človeku je marxistická teória človeka. „Marxistická [filozoficko-antropologická] „teória človeka“ nie je koncepciou abstraktného človeka, odtrhnutého od histórie spoločnosti a ekonómie — človeka „nad časového“ a nemenného. Je to v podstate „antropocentrizmus“, ktorého „uzlovým“ bodom je však konkrétny, historický, sociálny človek a v tomto „rámci“ sa pohybuje aj jeho osobnosť, mentalita, charakter, sloboda, cieľavedomá i „sebatvorivá“ činnosť.“ [14, s. 21]

Ako základ a východisko pre rozpracovanie „teórie“ (konceptie) vied o človeku kladie akademik Sirácky požiadavku komplexnej (tímovej) spolupráce jednotlivých vied. [14, s. 10] Svoje úvahy o integrovaní vied o človeku začína analýzou troch otázok. Prvú koncipuje ako ozrejmienie vzťahu marxizmu-leninizmu ako systému k vedám o človeku. Ako sme už ukázali, podľa akademika Siráckeho vedy o človeku možno rozpracovať „iba v systéme marxizmu-leninizmu... Marxizmus-leninizmus nie je len teoretický systém, metóda poznávania, ale aj *teória a metóda revolučnej premeny skutočnosti*.“ [14, s. 10—11]

Ako druhú stavia otázku systému vied o človeku. Je to otázka mimoriadneho významu, dnes však je „v štádiu diskusií, dialógov a konfrontácií, v štádiu „dozrievania“ ... Tak sa mi zdá — píše ďalej — že šírka problémov a rôznosť aspektov (i metód skúmania) neumožňujú už dnes dospieť k jednoznačnému názoru v tejto veci.“ [14, s. 11] V danej súvislosti nastoľuje otázku „jadra“ vied o človeku: „Ktorá z vied (antropológia, filozofia, sociológia, história, psychológia) by tu bola „*primus inter pares*“? Aj v tomto prípade by sa narazilo na „agresívnosť“ jednotlivých vied. Otázku nemožno zľahčovať: nie je to len akademický, ale závažný teoretický a metodologický problém.“ [14, s. 12] Do širšieho rámca vied, ktoré by sa mali podieľať na interdisciplinárnom, komplexnom výskume človeka, zahrňuje najmä tieto disciplíny: antropológiu, históriu, archeológiu, politickú ekonómiu, už predtým uvedené vedné odbory, ďalej filológiu (s logikou a sémantikou), pedagogiku,

jektívnych (aktívnych, slobodných, cieľavedomých) faktorov diferencuje aj individuálne.“ [14, s. 21]

etiku, niektoré biologicko-lekárske vedy, politológiu, teóriu riadenia, kybernetiku a niektoré technické vedy: urbanistiku, architektúru, ume- nie a estetiku. [14, s. 9] Tretia otázka: Sociológia a filozofia v systéme vied je mimo rámca nášho výkladu, a preto jej nebudeme venovať po- zornosť. Taký je zhruba názor akademika A. Siráckeho na možný projekt komplexnej teórie človeka, jeho sociálneho sveta. „V tejto „komplexnej“ teórii — píše — sa vystihuje podstata ľudskej činnosti, tvorivej a cieľa- vedomej, do budúcnosti zameranej aktivity človeka a „konfrontácie“ s prírodou. To je sociálny svet človeka, svet „ľudskej“ tvorivosti a seba- tvorenia, svet sociokultúrnych a etických hodnôt. V tomto svete, v ľud- skej spoločenskej realite kompetencia vied o človeku stačí: keď však rozširujeme ľudský svet o rozmery kozmické, „vedy o človeku“ sa musia nevyhnutne doplniť vedami o kozme, prírode.“ [14, s. 21—22]

V priebehu dlhých rokov vzájomných stykov a spolupráce mal som možnosť diskutovať s akademikom Siráckym o širokej palete otázok súvisiacich s problematikou človeka, s ďalším rozpracovaním marxistic- kej teórie človeka, s projektovaním komplexného, interdisciplinárneho výskumu a pod. Úplne súhlasím s jeho apelmí na urgentnosť a nalieha- vosť výskumu v tejto sfére bádania, s jeho názorom na zložitost' a ná- ročnosť danej problematiky, s jeho presvedčením, že iba na báze marxiz- mu-leninizmu možno vypracovať skutočne vedeckú komplexnú teóriu človeka. Rád by som pri tejto príležitosti stručne uviedol moje názory na okruh problémov, o ktorých tu bola reč.

Východiskovým bodom aj v mojich úvahách je postulát nezastupi- teľnosti filozofie tak pri koncipovaní všeobecnej teórie človeka, ako aj pri špecializovaných filozoficko-antropologických výskumoch. Marxistic- ko-leninská filozofia vytvára všeobecnú teoreticko-metodologickú bázu, je všeobecnou teóriou človeka.

Domnievam sa, že je potrebné problematiku človeka rozvrhnúť do rámca viacerých výskumných podoblastí: kľúčové miesto medzi nimi za- ujíma problematika *antropogenézy a sociogenézy* človeka, problematika *formovania vedomia a štruktúry ľudských činností* a problematika ľud- ského *individuá, osobnosti, jej všestranného a harmonického* rozvoja. Každá z týchto podoblastí, konštituuujúcich ucelenú vednú oblasť *vied o človeku*, predstavuje komplex výskumných úloh tak všeobecnej, filo- zofickej povahy, ako aj úloh určených pre špecializované vedné bá- danie.

Z otázok všeobecnej, filozofickej povahy, na ktorých treba ďalej pracovať v kontexte s problematikou človeka, si zaslúžia preferovanú pozornosť najmä dve: a) štruktúra a väzba sociálnych a osobnostných aktivít, ako sa javia na báze cieľavedomého pretvárania prírodných a spoločenských podmienok, b) a priemet dialektiky podstaty a existen- cie do štruktúry vzťahov všeobecného, zvláštneho a jedinečného. Ide o prieskum zložitého procesu „projekcie“ podstaty človeka, ktorá sa v procese historicko-spoločenskej praxe mení a naplňa novým obsahom

podľa charakteru spôsobu výroby a spoločenských vzťahov a premieta sa do konkrétnych, reálnych prejavov a foriem života ľudí.

Jeden z možných projektov komplexného výskumu človeka, zacietený na vytvorenie všeobecnej teórie človeka, by mohol vyzeráť takto: Cieľom všeobecnej teórie človeka by bolo vymedzenie základných charakteristík človeka ako spoločenskej bytosti i ako individua, zákonitosti jeho socializácie v procese antropogenézy, formovania jeho vedomia a osobnosti, vytvárania optimálnych podmienok pre jeho ďalšiu existenciu. Takto určený cieľ výskumu by sa stal východiskovým bodom pre rozvinutie najvlastnejšieho programu bádania v danom smere: objasnenia a zovšeobecnenia zákonitostí formovania socialistického človeka, jeho vedomia, všestranného a harmonického rozvoja osobnosti ako odrazu kvalitatívnych premien, ktoré sa uskutočňujú v procese socialistickej a komunistickej výstavby a ktoré stimulujú rozvoj historicky novej epochy ľudskej civilizácie.

Ide pravdepodobne o najzložitejšiu úlohu, aká kedy pred vedou stála a na akú sa kedy veda podujala. O význame a dôsledkoch jej riešenia azda netreba hovoriť: dôsledky jej opomínania či zanedbávania by však bolo potrebné častejšie pripomínať.

Vzhľadom na zložitý, mnohoúrovňový a dynamický charakter objektu je interdisciplinárny prístup jedinou alternatívou jeho napredovania, úspechu. V globálnom aspekte je nesporne záležitosťou celej vedy, všetkých vedných disciplín. Reálne a objektívne predpoklady však naznačujú, že jeho prvá etapa by sa mala realizovať v rámci vednej oblasti, ktorú sme pomenovali „vedy o človeku“. Je zaiste možná i ďalšia špecifikácia výskumu v rámci tejto oblasti, myslím si však, že jeho centrum by malo byť sústredené v troch *podoblastiach*: každá z nich by zahŕňovala špecializované interdisciplinárne výskumy. Pokúsime sa o stručné vymedzenie problematiky, ktoré by bolo potrebné v jednotlivých podoblastiach riešiť.

a) V prvej podoblasti by bol sústredený výskum na objasňovanie zložitých problémov *antropogenézy a sociogenézy človeka*. Antropogenézu, podľa nášho názoru, nemožno ohraničiť iba na výklad „vzniku“ človeka, príčin a spôsobov jeho „vyčlenenia“ sa zo skupiny antropoidov či paleoantropov alebo na vymedzenie pojmu *Homo sapiens* či výskum primitívnych foriem spoločenského spôsobu života a pod., ale v širokom kontexte utvárania sa človeka ako permanentne „nehotového“ tvora, ako prírodno-historickej, spoločenskej bytosti. V takomto zmysle má uvedený výskum vnútornú návaznosť na problematiku formovania vedomia, rozvíjania ľudských činností a osobností. Súčasná veda disponuje nepriehľadným množstvom poznatkov, nazhromadených najmä za posledných sto rokov a existujú aj všeobecné koncepcie antropogenézy a sociogenézy človeka. Viaceré z nich sú základnými článkami materialistického výkladu dejín človeka, účinnou oporou v boji proti náboženstvu, idealistickému svetonázoru vôbec. „Napojenie“ nových, netradičných dis-

ciplín z posledného obdobia znamená prísun nových poznatkov, ktoré narušujú viaceré tradičné koncepcie a urgujú nové zovšeobecnenia. Výskumy archeológie, paleontológie, morfológie, anatómie, antropologických disciplín, etnografie, histórie sa ukazujú priúzke a žiadajú si doplnenie výskumami z ďalších prírodovedných a humanitných disciplín (fyziológia vyššej nervovej činnosti, genetika, ekológia, etológia, paleolingvistika, psycholingvistika, sociológia, ekonómia a pod.).

Aj podľa akademika A. Siráckeho „problematika človeka siaha hlboko do hmly dejín. Preto časťou filozofickej antropológie je aj *historická antropológia*.“ „Dejiny človeka — pokračuje — sú charakterizované prekonávaním jeho biologických daností a zdokonaľovaním pracovného procesu, v ktorom sa postupne *odmytologizovala* poznávacia sféra. Z hľadiska pochopenia rozvoja človeka a jeho „ľudských vlastností“ je dôležitá dialektika biologických a sociálnych faktorov“. V každom prípade — píše — je „nesprávne biologizovanie procesu antropogenézy, a to aj u samého Darwina, ktorý prehliadol význam sociálneho faktora“. (14, s. 54)

Napriek tomu, že existuje nepriehľadné množstvo poznatkov o antropogenéze a sociogenéze človeka, pociťuje sa vážny nedostatok nových syntéz, zovšeobecnení nových teórií. Azda preto existuje toľko protichodných hypotéz s ďalekosiahlymi svetonázorovými implikáciami, ovplyvňujúcimi koniec-koncov i výskumy formovania vedomia, ľudských aktivít i osobností. Už sama otázka začiatku ľudských dejín, ktorá sa zdala byť viac-menej vyriešenou, je znovu nastolovaná a rôzne vykladaná. Napr. B. S. Poršnev o nej píše: „Vo vedách o človeku sa približujeme k takému zvratu, ktorý možno prirovnať k revolúcii vo fyzike, prebiehajúcej v prvej polovici 20. stor. Úlohu analogickú „atómovému jadrú“ tu zohráva začiatok ľudských dejín. Dnes je to ešte len záhada, na ktorú sa útočí.“ (7, s. 356) Sám zastáva názor, že začiatok ľudských dejín spadá až do neolitu, t. j. do objavenia sa druhu homo sapiens a že pokiaľ ide o „predchádzajúcich poldruha-dva milióny rokov vývoja predkov človeka, tieto pojmy možno plne interpretovať prírodovednými pojmami“. (7, s. 18) Ide teda o zásadný rozchod s doteraz bežným výkladom začiatkov ľudských dejín, podľa ktorého treba tento začiatok spájať s procesom „poľudšťovania“ antropoidov, so vznikom prvých opracovaných kamenných nástrojov (Dartov Australopithecus africanus, ba aj Zinjanthropus Leakeyovcov). V podobnom duchu spochybňuje dnes dokonca evolučnú teóriu, vysvetľovanú ako postupný proces vzniku vyšších živočíchov z nižších, t. j. aj vznik človeka z vývoje nižších tvorov poľský historik vedy, už spomínaný B. Suchodolski. Podľa neho „správnym obrazom vývoja totiž nie je rebrík, ale skôr zväzok paprskov, rozbiehajúcich sa rôznymi smermi“. (10, s. 52)

Nové poznatky dnes znovu tlačia do popredia aj otázku, do akej miery predpokladom špecifických ľudských spoločenských a duchovných vlastností sa stala, alebo zotrúva schopnosť vyrábať nástroje,

výrobné prostriedky, alebo tu kľúčovú úlohu mal, resp. má aj iný faktor, napr. reč. Či tento „skok“ a vôbec či rozhodujúce etapy v antropogenéze a sociogenéze človeka sú viacej alebo menej výrazným produktom historicky jedinečných a neopakovateľných okolností alebo zákonitým evolučným procesom, ktorý možno poznať a tak predvídať, resp. riadiť ďalší evolučný proces. Ukazuje sa tiež potreba v novom svetle preskúmať a vysvetliť vzťah neurofyziológických funkcií u človeka a u zvierat, ďalej potreba čeliť „antropomorfizmu“ vo výklade biologických a ľudských funkcií, prejavov pri porovnávaní človeka a živočíchov a pod. Ide o obmedzený výber problémov s cieľom ukázať na závažnosť bádania predhistórie a histórie človeka pre poznanie objektívnych činiteľov jeho evolúcie i ďalšieho vývinu.

Otázka vymedzenia vedných disciplín, ktoré by mali participovať na výskume, sa nedá riešiť „inštaláciou“ alebo uznesením. Je záležitosťou širšej diskusie odborníkov. Ako dominantná špeciálna disciplína v doterajšej fáze integrácie priamo alebo nepriamo figurovala *všeobecná antropológia*. Podľa nášho názoru by túto úlohu mala plniť aj v rámci uvedenej podoblasti.

b) Predmetom výskumov v rámci druhej podoblasti by bola *problematika vedomia* v najširšom slova zmysle. Zatiaľ nebol vypracovaný komplexný projekt a okrem úzko špecializovaných prístupov v čiastkovej tematike (v rámci výskumov vyššej nervovej činnosti, sociológie a psychológie vedomia) mala väčšina úvah všeobecný, filozofický charakter (podstata vedomia, teória odrazu, informácie, vedomie a bytie, spoločenské bytie a vedomie a jeho štruktúra, a pod.). Dnes je evidentné, že problém vedomia musí byť spoločným terénom výskumov viacerých spoločenskovedných a prírodovedných disciplín, a to tak z hľadiska jeho vývojových aspektov, jeho štruktúry, ako aj predpokladov jeho cieľavedomého formovania a pretvárania.

Dokladom toho sú aj nasledujúce úvahy akademika A. Siráckeho: „Človek je predovšetkým bytosťou, ktorá sa zo svojho živočíšneho stavu — v dlhom predhistorickom a historickom procese — „vydeľuje“ svojou prácou, výrobou, „tvorbou“, rozumovou schopnosťou a projektovaním budúcnosti... Vznik zvláštnej kvality v relácii príroda — živočích znamená *prekonávanie úzkej biologicko-fyzologickej* (druhovo antropologickej) danosti smerom k „zospoločenšтовaniu“ homo sapiens. To však, ako človek svojou prácou, výrobou a ekonomikou — na základnej rovine — tvorí i „sebatvorí“ a reprodukuje svoju vlastnú skutočnosť, patrí do oblasti politickej ekonomie. Proces „reprodukcie“ skutočnosti a tvorby produktov i hodnôt, ktorý sa nedá redukovať len na ekonomiu, odohráva sa vždy v kolektívoch, skupinách a dosahuje rôzne stupne inštitucionalizácie a sociálnej „integrácie“. To sú už problémy sociológie.“ [14, s. 9—10]

Ostáva však celý rad nevyriešených kľúčových otázok a objavujú sa dokonca aj pochybnosti o principiálnej možnosti ich riešenia. Je to už

sama otázka vzniku vedomia: zatiaľ sa nevie, k akým zmenám došlo v genetickom programe, aké nové črty sa v ňom objavili, ktoré podmienili možnosť živých tvorov vyvíjať sa smerom k človeku (akademik N. P. Dubinin), k formovaniu jeho unikátnej vlastnosti — vedomiu. Otvorenou ostáva aj otázka, postavená V. I. Leninom, ako sa energia vonkajšieho podráždenia premieňa na fakt vedomia a s tým súvisiaca otázka, aké mechanizmy, procesy v mozgu „zdvojujú“ predmet, formujú jeho idealizovanú podobu, t. j. jeho obraz, „simulujú“ priebeh vonkajších procesov, aby im dali výraz v ľudskej reči, symboloch, v cieľavedomej, tvorivej činnosti ľudí. Pre formovanie socialistického vedomia ľudí má vôbec zásadný význam všestranné poznanie zákonitostí historických etáp formovania vedomia. Aj riešenie otázky podstaty a priebehu percepčných procesov, ktoré tvoria základ ľudského vnímania, je v začiatkoch a v podstate sa rieši v širšom kontexte učenia o jednote subjektívneho a objektívneho, o spoločensko-historickej podstate väzieb človeka s predmetným svetom (ide najmä o problém tzv. zámerného vnímania. [15, s. 10] Závažnou je aj otázka fyziologických funkcií v štruktúre cieľavedomej predmetnej činnosti a najmä otázka interpretácie vedomia ako subjektívneho produktu, ako transformovanej formy prejavov spoločenských vzťahov. A ďalej, je podstata človeka, ak ju definujeme ako súhrn spoločenských vzťahov, vysvetliteľná výlučne na báze ľudskej činnosti? [M. S. Kagan] Je slovo produktom myslenia alebo naopak? Sú myslenie, vedomie, vôľa, osobnosť vysvetliteľné iba ako „deriváty reči“? [B. F. Poršnev]

Aj tu ide skôr o predbežný výber otázok, ktoré majú demonštrovať zložitost' problematiky ľudského vedomia, dokumentovať potrebu jeho komplexného, interdisciplinárneho výskumu. Mimoriadne zložitou je otázka dominantnej disciplíny, ktorá by mala okrem vlastnej činnosti zohrávať aj koordinačnú funkciu. Vzhľadom na rozhodujúci význam spoločenskej podstaty, spoločenského bytia a spoločenských aktivít vedomia by túto úlohu mala zohrávať marxistická sociológia za výdatnej pomoci sociálnej psychológie.

c) Do tretej podoblasti radíme *problematiku jednotlivca, osobnosti, jej všestranného a harmonického rozvoja*. „Človeka však — ako píše akademik A. Sirácky — nemožno chápať len ako spoločenského tvora na rôznych stupňoch „sociability“, ale aj ako jednotlivca, ktorý síce pod vplyvom spoločnosti, v skupinovej rozdielnosti (triednej, etnickej, kultúrnej, náboženskej atď.), ale i na základe svojich biosociálnych zvláštností (kvalít) utvára svoju psychiku, vedomie (osobnosť). Túto oblasť skúma psychológia a ďalšie vedy.“ [14, s. 10] Zatiaľ však ostáva problém systémového (podľa Leont'jeva psychologického) výskumu neriešený. Jeho predpokladom sú poznatky získané v uvedených dvoch podoblastiach, jeho špecifikou je výskum konkrétného individua (L. Sève), analýza jeho činností, jeho jedinečnej jednoty a zameranosti, výskum procesov genézy a transformácií osobnosti v jej činnostiach. To

vyžaduje analýzu takých pojmov ako jednotlivec, indivíduum, individualita, osobnosť a takých prejavov, ako je emocionálnosť, motivácia, cieľavedomosť, potreby a pod. (ak nechcem uvádzať všetky výskumné oblasti psychológie). Kľúčový význam výskumu osobnosti spočíva predovšetkým v tom, že „určujúci vplyv spoločenských vzťahov, práce na formovaní psychiky sa realizuje iba sprostredkované cez osobnosť“. (16, s. 52)

Historická retrospektíva založená na objektívnych poznatkoch jednoznačne ukazuje, že v žiadnej z predchádzajúcich spoločenských formácií, tzn. formácií založených na triednom antagonizme, vykorisťovaní človeka človekom, formách odcudzenia (ekonomická, výrobná, duchovná, mravná, politická, atď.) neboli vytvorené reálne predpoklady a perspektívy pre všestranný a harmonický rozvoj človeka. Až v socializme a komunizme, kde „rozvoj ľudských síl... je sám sebe účelom“ (Marx), sa vytvorili a pôsobia reálne podmienky pre tento rozvoj. Možno povedať, že všestranný a harmonický rozvoj človeka sa v podmienkach socializmu a komunizmu stáva zákonom formovania nového človeka.

„V spoločnosti, ktorá dosiahne vrchol organizovanosti a primeranej inštitucionalizácie života, človek, osobnosť sa dostane na výšku poslania svojej ľudskosti. Hlbiny, ktoré sa v jeho vnútri odkryjú, budú „výšinami“ skutočných morálnych a humánnych kvalít, v ktorých sa osobnosť rozvinie do dejinne (a možnosťami našej planéty) dostupných hraníc. V skutočných osobnostiach komunistickej spoločnosti sa uskutočnia sny veľkých géniov všetkých čias a túžby nespočetných a nesmrteľných nás ľudstva. Masy budú mať (a už aj majú) pred sebou jasný cieľ a realizujú ho na tejto zemi. Nijaká apokalypsa a nijaký „koniec sveta“ nezastaví pochodujúce masy na ich ceste ku komunizmu a skutočnému humanizmu.“ (8, s. 179)

Už to, čo som uviedol, naznačuje, aká paleta vedných disciplín musí participovať na výskume osobnosti človeka. Jednoznačnou sa ukazuje aj otázka tzv. dominantnej disciplíny: je to marxistická *psychológia* úzko spolupracujúca s *pedagogickými* disciplínami. Aj tento výskum predpokladá vnútornú návaznosť na komplexné bádanie v predchádzajúcich dvoch podoblastiach.

*

V našej stati sme sa pokúsili načrtnúť niektoré teoreticko-metodologické problémy súvisiace s komplexným výskumom človeka v podobe, v akej sa s nimi zaoberal a zaoberá akademik A. Sirácky a ako o nich uvažujem aj ja. Snažil som sa ukázať na mimoriadny význam, aktuálnosť tohto výskumu, naznačiť jeho súčasný stav a predpoklady pre jeho plné rozvinutie. Súčasná filozofia a veda skutočne stoja pred jedným z najzložitejších a najzávažnejších problémov, aký kedy pred filozofiou a vedou stál. Jeho riešenie dáva jedinečné šance marxistickej filozofii

a vede uplatniť svoj teoretický a metodologický potenciál, a tým aj svoju prevahu nad buržoáznou vedou a filozofiou.

LITERATÚRA

1. SIRÁCKY, A.: Sociológia a integrácia vied. Bratislava 1968.
2. SIRÁCKY, A.: Sociológia. Bratislava 1966.
3. SIRÁCKY, A. — RYCHTÁŘÍK, R.: Sociológia myslenia a činu. Bratislava 1976.
4. GRIGORJAN, B. T.: Filozofie o podstatě člověka. Praha 1977.
5. MONOD, J.: L'hasard et nécessité. Paris 1970.
6. ECCLES, J.: The Self and its Brain. London 1977.
7. PORŠNEV, B. F.: O začiatkoch ľudských dejín. Bratislava 1979.
8. SIRÁCKY, A.: Doba a myslenie. Bratislava 1979.
9. BODNÁR, J.: Antropologizmus a marxistický prístup ku skúmaniu človeka. Filozofia 1980, č. 2.
10. SUCHODOLSKI, B.: Co je člověk? Praha 1978.
11. ANANIEV, B. G.: O problemach sovremennogo čelovekoznanja. Moskva 1977.
12. GROLOV-PASTUŠNYJ: Mendelizmus a filozofické problémy súčasnej genetiky. Brno 1975.
13. Metodologické problémy psychológie v rozvoji európskych socialistických krajín. Bratislava 1975.
14. SIRÁCKY, A.: Sociálny svet človeka. Bratislava 1974.
15. LEONTĚJEV, : Činnosť, vedomie, osobnosť. Bratislava 1979.
16. RUBINŠTEJN, S. L.: Problémy všeobecnej psychológie. Bratislava 1978.
17. Filozofická problematika človeka a formování socialistické osobnosti. Praha 1978.

СОВРЕМЕННАЯ НАУКА И ПРОБЛЕМЫ ЧЕЛОВЕКА

Ян Боднар

Настоящая статья, написанная по случаю юбилея академика А. Сирацкого, посвящена некоторым теоретико-методологическим вопросам, связанным с развитием современной науки. Автор статьи анализирует категорию „интеграция“, как последнюю понимает А. Сирацкий, и объясняет ее внутреннюю связь с комплексным, междисциплинарным характером исследований в современной науке. В следующей части статьи автор обращает внимание на попытку акад. А. Сирацкого применить процессы интеграции в науке на примере конституирования научной области — наук о человеке — при комплексном решении проблематики человека. Открытым здесь остается вопрос о выборе компетентных научных дисциплин, так называемой доминантной дисциплины, возможных специализированных философских исследований на базе общей теории человека. В заключении статьи автор предлагает собственную модель междисциплинарного исследования проблематики человека.

MODERNE WISSENSCHAFT UND PROBLEME DES MENSCHEN

Ján Bodnár

Der Aufsatz, geschrieben aus Anlass des Lebensjubiläums des Akademikers A. Sirácky, ist einigen theoretisch-methodologischen mit der Entwicklung der gegenwärtigen

Wissenschaft verbundenen Fragen gewidmet. Der Vf. analysiert die Kategorie der „Integration“, wie sie von A. Sirácky ausgelegt wird und erklärt deren inneren Zusammenhang mit dem komplexen interdisziplinären Forschungscharakter in der modernen Wissenschaft. Im weiteren folgt er dem Versuch des Akademikers A. Sirácky die Integrationsprozesse in der Wissenschaft vom Menschen, bei der komplexen Lösung der Problematik des Menschen anzuwenden. Offen bleibt hier die Frage der Auswahl kompetenter wissenschaftlicher Disziplinen, der sogenannten dominierenden Disziplin und möglicher spezialisierter philosophischer Forschungen auf Basis der allgemeinen Theorie des Menschen. Abschliessend legt der Vf. sein eigenes Modell der interdisziplinären Erforschung der Menschenproblematik vor.